

Stručni članak

Primljeno 19.10.2020, prihvaćeno za objavljivanje 25.10.2020.

Prof. dr. sc. Esmir M. Halilović

Islamski pedagoški fakultet Univerziteta u Zenici

esmir_h@yahoo.com

AKTUELNOST SOCIJALNE KRITIKE U HASAN KAFIJINOM DJELU „USULUL-HIKEM FI NIZAMI AL-ALEM“¹

Sažetak

Hasan Kafija Pruščak je jedan od najvećih alima porijeklom iz Bosne i Hercegovine. Školovao se u Pruscu, Sarajevu i Istanbulu. Službovao je na više mjesta kao kadija i muderris. Učestovao je i u nekoliko pohoda i bitki. Napisao je 20 autorskih djela a svakako najpoznatije, naprepisivanije i najkomentiranije djelo jeste djelo pod nazivom „Usulul-hikem fi nizami al-alem“ – „Temelji mudrosti o uređenju svijeta“. Iako obimom nije veliko, djelo je ocijenjeno kao veoma vrijedno – za što je autor dobio nagradu lično od sultana i tadašnjeg Dvora. U ovom kritički intoniranom djelu-što ga izdvaja od slične literature koju su pisali Gazali i drugi, raniji učenjaci- autor iznosi zapažanja u kojima identificira osnovne probleme tadašnjeg društva i države u vidu društvene nepravde, nesposobnosti ljudi na funkcijama, nepostojanje društvenog i islamskog dogovora i savjetovanja, identificira tehničko-tehnološku i opću zaostalost muslimana u odnosu na neprijatelje (još u to vrijeme!), korupciju i nepotizam, pad ličnog i društvenog morala...

Za nas je djelo važno iz više razloga. Jedan od njih jeste i taj da se ovo djelo može posmatrati i iščitavati i u savremenom kontekstu kao odlična socijalna kritika te komparirati sa sadašnjošću jer su socijalne devijacije na koje on ukazuje (prisutne u njegovo vrijeme, dakle prije više od 400 godina!) i danas prisutne među muslimanima, pored svih ostalih izazova i problema sa kojima se suočavamo.

Ključne riječi: Hasan Kafija Pruščak, reforma, vlast, dekadencija, društvo, socijalna kritika, ulema.

¹ Rad je napisan povodom 101. godišnjice prijevoda djela „Usulul-hikem“.

UVOD

Hasan Kafija Pruščak se ubraja u najpoznatije islamske učenjake porijeklom iz Bosne i Hercegovine. Rođen je u Pruscu (*Akhisar*) 951.h. godine (1544. godine). Nakon završenog ranog obrazovanja/mekteba u rodnom mjestu, odlazi u Sarajevo gdje završava jednu od tada postojećih medresa – najvjerojatnije Gazi Husrev-begovu. Nastavak školovanja ga vodi u Istanbul gdje odlazi 1566. god. te studira u tri različite medrese u ovom gradu. U Bosnu se vratio devet godina kasnije. Tu počinje pisati svoja djela a najpoznatije je svakako djelo „Usulul-hikem fi nizami al-alem“ koje i temetiziramo u ovom radu.

Ukupno je – prema rahmetli Mehmedu Handžiću, napisao 20 različitih djela.² On o njemu između ostalog kaže:

„Bio je ugledni, vrijedni i čestiti učenjak. Posjedovao je opsežan uvid u pitanja islamskog prava (fikh), te ogromno znanje o metodologiji islamskog prava (usulul-fikh). Također, bio je gramatičar i morfolog, veoma dobar poznavalac teologije, kao i književnik, pjesnik i eminentni reformator. Općenito rečeno, on je ponos našeg podneblja i predvodnik naših velikih učenjaka, neka mu Allah ukaže obilnu milost. (...) Prezirao je tarikatske šejhove svog vremena, protivio im se i pobijao ih šerijatskim argumentima. (...) U njegove vrednote spada i to da je recitirao poeziju na tri jezika: arapskom, turskom i perzijskom...“ (Handžić, 1992:61-69).

Bio je veliki dobrotvor koji je u svome mjestu sagradio džamiju, medresu, sudnicu/mahkemu, mekteb, zaviju, han i vodovod, dakle, skoro cijelu četvrt u ovom malom gradu. Navedene hajrate je izgradio od dijela novčane nagrade koju je dobio za svoje najpoznatije djelo i to direktno od sultana i tadašnje vlade u Istanbulu.

O Hasan Kafiji i njegovim djelima se relativno mnogo pisalo i govorilo u našoj literaturi. Povodom 400 godina od Pruščakove smrti, 2015. godine objavljena je i monografija pod naslovom „Hasan Kafija Pruščak“. Ovim radom želimo da ukratko

² Prof.dr. Amir Ljubović u intervju o ovom velikanu ističe broj od 17 njegovih autorskih djela, a prof.dr.Džemaludin Latić navodi 21 autorsko djelo a kaže da se oko autorstva tri djela učenjaci razilaze u mišljenju.

predstavimo Hasana Kafiju te posebno valoriziramo njegovu socijalnu kritiku u djelu „Usulul-hikem“ te njenu aktuelnost danas.

DJELO „USULUL-HIKEM FI NIZAMIL-ALEM“

Djelo „Usulul-hikem“ pobudilo je najveću pažnju od svih ostalih njegovih djela jer je to socijalni traktat i kratka *risala* u kojem tretira tada aktuelne društveno-političke – tj. socijalne probleme koji su bili prisutni u tadašnje vrijeme. Djelo tematizira probleme i krizu u političko-pravnom, vjerskom i vojnom stanju tadašnjeg Osmanskog carstva te islamske savjete i prijedloge za rješavanje istih problema.³ Veoma je interesantno iščitavati ovo djelo i danas te ga uporediti sa stanjem muslimanskih naroda, a posebno nas Bošnjaka. Aktuelnost socijalne kritike iznešene u njemu je začuđujuće prisutna i kod nas jer skoro svi faktori pada i socijalne nestabilnosti i dekadence su prisutni u savremenom svijetu islama i muslimana. Upravo nam je to i cilj u ovome skromnom radu: napraviti presjek socijalne kritike Hasana Kafije Pruščaka u ovome vrijednom djelu, prikazati to što jednostavnije i razlošnije te pokušati naći poveznice sa savremenim vremenom, odnosno olakšati poređenje sa savremenim socijalnim devijacijama – ovdje i sada.

„Usulul-hikem“ je rezultat intelektualnog promišljanja i angažmana autora, te se u njemu vidi dubina njegovog obrazovanja, zastupljenost kritičke misli, hrabrost da ukaže na socijalno devijantne pojave tadašnjeg vremena te ponudi konkretne prijedloge za poboljšanje stanja i to samoj Velikoj Porti i sultanu, lično. Na tom tragu, djelo se, iako mnogo kraće i skromnije, može posmatrati kao dio reformističke literature u pogledu organizacije islamskih društava kroz historiju te muslimanski doprinos teorijama o društvu i kasnijem razvoju nauke o društvu.⁴ Iako se autor u djelu nigdje ne poziva na Ibn Halduna (1332-1406), pažljivi

³ On, kao i ostali autori koji na sličan način pišu, govori o „tagayyur ve fesad“ tj. negativnim promjenama i neredu u državi i društvu.

⁴ Unutar sunijske teorije hilafeta, države i društva razvila su se tri glavna tipa literature o političkoj teoriji: jurističko-idealistička teorija; „ogledala prinčeva“ – tj. djela kojima su se savjetovali vladari na pravednost i tehnike vladanja; te vladavinu filozofa-kraljeva/vladara – što će razviti Farabi i drugi filozofi koji su bili pod utjecajem grčkog naslijeđa, a posebno Platona i Aristotela.

čitaoci bi mogli lahko primijetili da postoje određene sličnosti u pristupu društvenim fenomenima između ova dva autora.

Napisano na arapskom jeziku, kao i sva ostala njegova djela, što je bilo uobičajeno za istaknute učenjake tog doba, a na lični zahtjev Velikog vezira Ibrahim-paše Novošeherlije – rodom iz Maglaja, sa kojim je Kafija imao komunikaciju, autor „Usulul-hikem“ prevodi na turski jezik i uljepšava stihovima, neznatno proširuje te ga takvog lično predaje na Dvor a time i sultanu.

Hasan Kafija kaže da djelo piše kao „pomoć vladarima, božansku uputu državicima, uzor-djelo mudracima i blagoslov siromasima“. Kao da je ovim htio da se direktno obrati vlastima, pojasni im božanske upute i smjernice u pogledu onoga što ih se tiče a u čemu zastranjuju, također, i kao podstrek i drugim učenjacima da nastave pisati slična djela.

On tadašnjem sultanu Mehmedu III, nudi određen pregled stanja te direktne i indirektno smjernice šta bi bilo potrebno činiti kako bi se loše stanje društva, države, ali i pojedinaca, popravilo na bolje.

Veoma je znakovito to da on primjećuje i ukazuje na socijalne probleme unutar Osmanskog carstva krajem XVI stoljeća za koje se smatra da je tada bilo na vrhuncu svoje moći.⁵

Kao nagradu za ovo malo, ali izuzetno važno i sadržajno djelo, od tadašnjeg dvora i sultana lično dobio je, pored značajne novčane nagrade i Prusački kadiluk kao doživotni emanet i mirovinu. O ovome on sam kaže: „...zatim su mene, neuglednog siromaha, obavezali da budem kadija u Pruscu, a ja sam njihovu naredbu prihvatio i izvršio, te, kako mi je i naređeno, pristupio tumačenju spomenute knjige. Nakon što sam joj u redžebu 1005.h.g./1596.g.dao komentar sa najjasnijim izrazima i najispravnijim sintagmama, napustio sam kadijsku funkciju, te se uputio u Prijestonicu Sultanata – Konstantinopolj Zaštićeni...pošto ju je onaj u čijoj su ruci postavljenja i razrješenja (veliki vezir) pregledao, Allah Uzvišeni ga pomogao, predočio je ovu moju knjigu, sa još nekim od mojih pisanih radova, Visokom društvu, te je poslao Uzvišenim vratima (sultanu). Moja djela su još uvijek za

⁵ I pored ovakvog uobičajenog stajališta unutar historijske nauke, ipak, znaci slabosti i slabljenja države i društva su bili prisutni u doba Murada III (1574-1595).

mnoge referentna i predstavljaju utočište za učene. Nakon što su sultanove časne oči pregledale te listove, a nadam se da će moja djela biti svjetlo džennetskih bašči kao i svjetlost za zjenice, i pošto je sultan svoju obilnu pažnju usmjerio i osvrnuo se na neke njene navode, ponadao sam se da će moji radovi biti referentni izvori za učene i povjerljive ljude. To se i desilo nakon što mi je sultan, Allah mu vlast ovjekovječio i njegovu državu trajnom učinio, rukopisom svoje blagoslovljene ruke povjerio kadijsku funkciju Akhisara sve dok sam živ, te sam umirovljen pod uslovom da podučavam učenike iz mog kraja. Zatim mi je dao određenu svotu imetka, pa neka mu to Allah nadoknadi Vječnom kućom u okrilju njegovog...“ (Handžić, ibidem).

Do sada je sačuvano oko 250 rukopisa njegovih djela, a oko 50 su rukopisi upravo djela „Usulul-hikem“. Ti rukopisi se nalaze u bibliotekama širom svijeta. Osim u Sarajevu, njegova djela u rukopisima možemo naći u bibliotekama u Mostaru, Visokom, Zagrebu, Istanbulu, Konyi, Bratislavi, Londonu, Parizu, Laipzigu, Berlinu, Drezdenu, Princetonu, Cambridgeu, Beču, Kairu i Bologni...

O tome da se Hasan Kafija interesirao za oblast šerijatske politike možemo vidjeti i iz toga što je napisao i djelo „Ogledalo za Prinčeve“ – pomodnu raspravu o vlasti i vladanju.⁶

Djelo ”Temelji mudrosti o uređenju svijeta” prevedeno na francuski jezik davne 1732. (neki autori navode 1824. kada je objavljen drugi prevod na francuski jezik i to od Garciana de Tassyja), mađarski (1909.), njemački (1911.), engleski i bosanski jezik.

Na bosanski jezik djelo je 1919. godine preveo Safvet-beg Bašagić i objavio u *Glasniku Zemaljskog muzeja* te upravo ovaj prevod koristimo za naš rad jer je ove godine sto prva godišnjica objavljivanja istog.

Ovo djelo je relativno rano pobudilo interesovanje orijentalista i zauzelo svoje mjesto i u historiji evropske znanosti, kao jedno od djela u kojem se izražava i opisuje stanje u

⁶ Naime, tradicija pisanja ovakvih djela je relativno velika. Najvažniju raspravu ovakve vrste je napisao Nizamul-Mulk (u. 1092) pod nazivom „Knjiga o vlasti“. Ovo kao i druga djela ove vrste su se razvila iz perzijske tradicije pisanja priručnika o državnim poslovima i vladanju.

Osmanskom carstvu i sultanu se daju preporuke šta da se uradi da se to stanje popravi.

SOCIJALNE TEME U DJELU „USULUL-HIKEM“

Jedna od glavnih odlika „Usulul-hikema“ jeste kritički pristup u ovom kratkom socijalnom traktatu. Naime, autor sam kaže da o ovim problemima razmišlja deset godina te posmatra navedena dešavanja i pojave⁷. Ovo je sasvim dovoljno da se shvati da je autor navedenoj problematici prišao na krajnje ozbiljan i odgovoran način te da je uočio usložnjavanje i pogoršavanje situacije kroz taj period. Njegovo školovanje u Sarajevu i Istanbulu, angažman kadije u nekoliko gradova, profesora u Medresi, angažiranog pisca i intelektualca svoga doba, ratnika u nekoliko pohoda, dobrotvora svoga kraja – daje mu puno pravo da izrazi svoje stavove i iskaže zabrinutost kretanjem društvenih tokova.

On analizira stanje tadašnjeg društva – užeg i šireg, te uviđa slabljenje društva i mnoštvo socijalnih devijacija⁸. Uviđa kršenje normi šerijata te uspostavljenih društvenih odnosa kao i individualne i socijalne uzroke koji stoje iza toga u različitim djelovima društva i države.

Dakle, vidimo da njegovo pisanje biva zahtjev i poziv na reformu te rješavanje praktičnih socijalno-patoloških pojava koje imenuje i detaljnije elaborira. Tako on – direktno i indirektno, upozorava na opasnosti nepotizma, korupcije, socijalne nepravde, nasilja, nerada, nemoralna, pomanjkanja organizacije, nedovoljne kontrole armije...

Njegovo pisanje je na tragu ideje da je narušavanje zajedničkih vrijednosti (consensusa) put ka dezintegraciji i destabilizaciji društvenog sistema. Kafija skreće pažnju i na to da devijantno ponašanje ne mora dolaziti samo od pojedinaca ili pak organizovanih grupacija – poput sekti, klasa, udruženja i sl. (kojih je bez sumnje bilo svugdje i u sva vremena), nego može doći i od djelovanja državnih i političkih organa odnosno ljudi koji ih predstavljaju i njima rukovode a kojima upravo i usmjerava ovo savjetodavno djelo.

⁷ Dakle, otprilike se radi o periodu od 1585-1595. god.

⁸ U vrijeme pisanja djela pored vanjskih pritisaka, rata sa Habsburgovcima i Rusima, autor indirektno govori o pobunama janjičara, spahija i drugih.

Četiri staleža svakog društva po Hasanu Kafiji

U samom uvodu, autor konstatuje da ljudski rod opstaje fizičkim razmnožavanjem ali pod uvjetom ljudskog „udruživanja i uzajamnog rada“, te da je potrebno u sve to da se unese jasan i djelotvoran sistem za sva vremena.

Na osnovu dotadašnjih mišljenja o društvenim staležima, a što nas neodoljivo podsjeća na indijsku podjelu na kaste, i naš autor, pozivajući se na ranije autoritete, ljude dijeli na četiri staleža: „Jedne za sablju, druge za pero, treće za poljoprivredu, četvrte za obrt i trgovinu; a nad svima dadoše upravu državi.“

On dalje obrazlaže pa kaže da u prvi stalež ljudi spadaju vladari, njihovi namjesnici i ostali vojnici.

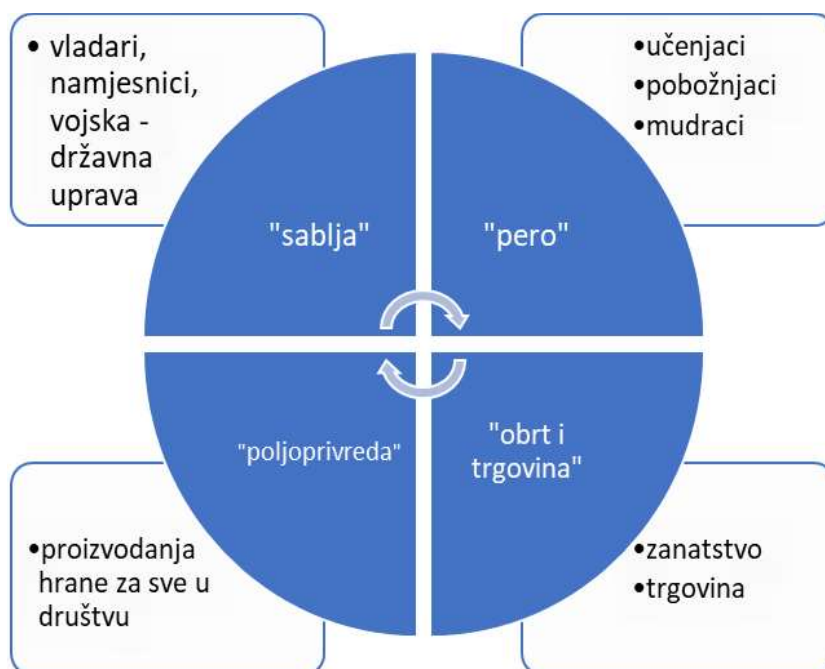
„Njima je dužnost držati disciplinu u svim razredima (staležima); štiti sve pravednošću i dobrom upravom, kako im kažu učenjaci i mudraci; boriti se i suzbijati neprijatelje i vršiti sve poslove, što spadaju u dužnosti zapovjednika.“

Drugi stalež su: „Učenjaci, mudraci i ostali dobri i pobožni ljudi. Njima je dužnost čuvati Božije zapovijedi i zabrane pisanjem i predavanjem, izlagati šerijatske ustanove svim razredima (staležima p.a.), davati mišljenja, savjete i upute; obučavati vjeru i vjerske obrede; navraćati svijet na pobožnost i snošljivost; moliti se za dobro svih uopće, a napose da bude vladar na pravome putu“
U treći stalež autor ubraja sve one koji se bave poljoprivredom.

„Njima je dužnost raditi i skrbiti za životne namirnice obrađivanjem polja, zasađivanjem vrtova i uzgajanjem marve (stoke, p.a.) da podmire sve razrede (staleže). To je poslije učenja i borbe za vjeru (džihada) najodličniji rad.“

„U četvrti razred (stalež) spadaju obrtnici i trgovci. Obrtnicima je dužnost, koliko je nužno, baviti se zanatlijskim poslovima, a trgovcima nabavljati robu i sve čime se svijet koristi.“

Kafijino predstavljanje društvenih staleža – koje je kako i on sam kaže - preuzeo od drugih učenjaka, moglo bi se vizuelno predstaviti na sljedeći način:

Slika 1. Šematski prikaz Hasan Kafijevog viđenja društvenih staleža

Hasan Kafija oštro osuđuje izlazak van spomenutih staleža—jer se po njemu, sva zanimanja mogu svesti u navedene. Također, osuđuje miješanje staleža u pogledu uplitanja u tuđe obaveze. Tako navodi da se 1001. h. god./1592. god. počelo slati poljoprivrednike, zanatlje i trgovce u vojsku jer su vojnici „zanemarili svoju dužnost.“⁹ On konstatuje da takva loša praksa nastavlja da se čini i u vrijeme pisanja djela.

„Dok se drži vladar starih uredaba, kako ih šerijat propisuje, napreduje država u redu, ljudska zadruga u uredbi, a vlada u moći. Kad se prestanu poštivati te lijepe ustanove i štiti taj odabrani smjer, sa svih strana se pokaže nered u državi i slabost u upravi.“¹⁰

⁹ Vidimo da se autor veoma kritički odnosi spram vojske općenito, iako sasvim izvjesno cilja na kritiku janjičara i njihovo jačanje te ugrožavanje društvenog poretka od strane dojučerašnjih čuvara i protagonista razvoja Osmanskog carstva.

¹⁰ Pretpostavlja se da autor ukazuje na uredbe iz vremena Sulejmana Kanunija te indirektno poziva na iste.

Kako u ovoj podjeli tako i u nekim drugim dijelovima djela, autor se poziva na prethodne učenjake, njihova mišljenja i stavove, a posebno ističe dva djela:¹¹ „Envaru-tenzil“ i „Revdatul-ulema.“¹²

Ovakva socijalna podjela staleža¹³ je davno prevaziđena u društvenim naukama. Ipak, ona nam danas otkriva kakav je svjetopogled bio u tom periodu, na koji način se on simplificirao te kakve je posljedice imao na društveno- političku misao.

SOCIJALNE DEVIJACIJE DRUŠTVA I NJIHOVI UZROCI

Na samom početku djela, Hasan Kafija kaže da se uvjerio godine 1004.po Hidžri/1595.godine da je u uredbi svijeta nastao nered i u upravi čovječanstva metež i zbrka...¹⁴ a onda ukazuje na činjenicu da djelo piše kao odgovor na socijalne devijacije i patologiju koje su po njemu bile već vidljive te na njih treba dati odgovor. U nastavku on ističe, da je poseban nered nastao među muslimanima u pogledu nepravedne uprave/vlasti koja je – kako će indirektno kazati: neefikasna, korumpirana, nepotistička i slično.

Sam čin odluke da se time bavi on opisuje i govori o tome kao o svojevrsnoj inspiraciji od Uzvišenog Allaha:

„...i otvori mi razum, da razmišljam o stanju ljudi i uzrocima njihove izopačenosti. Kad sam dobro proučio, što se dogodilo

¹¹ Prvo djelo je djelo pod punim nazivom „Envaru-tenzil ve esrarut-te'vil“ od Nasiruddin Bejdavija. Ovo je tefsir koji je bio posebno raširen i komentaran u to doba jer je najveće i najkorisnije glose na njega napisao upravo Šejh Zade odnosno Mustafa Kodževi u X stoljeću i te nešto prije školovanja Hasana Kafije u Istanbulu. Također, ovaj tefsir je bio veoma raširen u Osmanskom carstvu a veliki utjecaj je imao i na velikog muftiju Ebu Su'ud efendiju.

¹² Ni jedno od navedenih djela se ne bavi šerijatskom politikom u užem smislu već su to prije svega čisto teološka i klasična djela.

¹³ Socijalni staleži ili klase/skupine su one koje imaju isti ili sličan materijalni i socijalni položaj u društvu. Nema saglasnosti oko definisanja staleža, klasa, slojeva unutar sociologije. Osnivač klasne teorije društva K. Marx, dijeli ih na tri: radnike, kapitaliste i zemljoposjednike. M. Weber smatra klase čisto ekonomskim kategorijama te je njegova podjela društva mnogo više fragmentirana. Društvena slojevitost savremenih društava je daleko složenija. Osnova u istoj je prije svega materijalni faktor.

¹⁴ Autor indirektno ukazuje na značenje ajeta: „Zbog onoga što ljudi rade, pojavio se metež i na kopnu i na moru, da im On dâ da iskuse kaznu zbog onoga što rade, ne bi li se popravili.“ (Al-Rum, 41).

zadnji deset godina i više, otkriše mi se neki povodi i uzroci, a Bog zna najbolje, šta je pravo!“

Dakle, nakon perioda od deset godina razmišljanja o tadašnjim problemima koji su opterećivali muslimane tog vremena – a posebno Bosne kao pograničnog područja tadašnje Carevine¹⁵ – što će se kasnije vidjeti, Hasan Kafija piše ovo djelo i u njemu iznosi svoja mišljenja i zapažanja o tome šta je dovelo do takvog stanja i koji su razlozi/uzroci istome, te kako ih prevazići.

Djelo je primjer kritički intoniranog socijalnog traktata, a sam autor se nada da će ga u ovome slijediti i drugi istaknuti učenjaci. Treba naglasiti da on nikada u potpunosti ne iznosi sve kritike potpuno jasno i otvoreno, nego ih ublažava pohvalama i dovama za vlast, jer se u to vrijeme zbog poziva na reforme društva i države te borbu protiv korupcije i loše organizacije mogla lahko izgubiti i glava i dobiti „svileni gajtan“.¹⁶

Međutim, samo prihvatanje djela od strane tadašnje vlasti kao i uleme, te njegova kasnija zastupljenost govori i o jednoj širini duha i akademskoj slobodi koja se mora primjetiti i valorizirati.¹⁷

Autor, pored intelektualnog uvida, emotivno pristupa problemima koje želi obrazložiti: „Poslije toga pomolim se plaćući Svevišnjem Bogu, i jadikujući potužim se na sudbonosna vremena.“

¹⁵ Iako je imao dobar uvid i u stanje Carevine na drugim mjestima, zahvaljujući svome školovanju u Istanbulu, kadijskoj službi u nekoliko gradova, putovanju na hadž preko Damaska, Medine i Mekke.

¹⁶ Svakako treba napomenuti da ovakva praksa koja je nažalost bila prisutna kod nekih od sultana i njihovih vezira nema nikakve veze sa islamom već samo i isključivo sa tiranijom, nepravdom, despotizmom, jednouljem... Ona je bila prisutna u skoro svim oblicima vlasti i kroz cijelu historiju. Tako je: „Staljin od 139 članova Centralnog komiteta, koji su izabrani na 17. sjednici Partije 1934, dao ubiti njih 98“ (!) (prema Hoffner, 2005: 187).

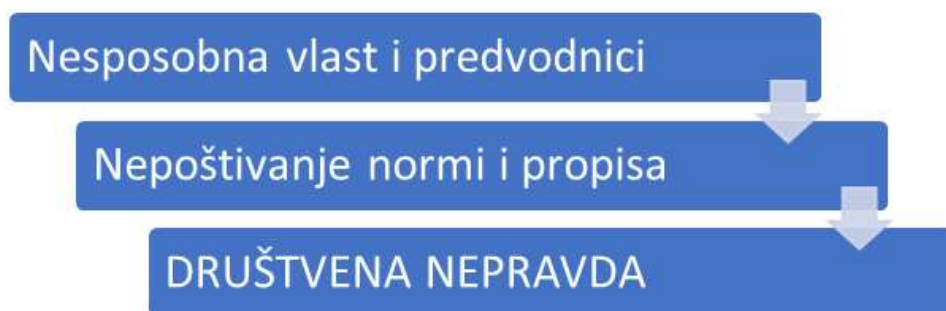
¹⁷ Poređenja radi, kada bi neko od učenjaka u mnogim savremenim većinskim muslimanskim državama napisao sličnu kritiku, u kojoj bi optužio vlast (makar i indirektno) za postojanje nepravde, nepotizma, vladavine nesposobnih, korupcije, neefikasnosti i slično bez sumnje bi, po našem skromnom mišljenju, ili završio u zatvoru ili ostao bez života. Još jednom – podsjetimo se da je Hasan Kafija za ovo djelo iznimno nagrađen!

a) Socijalna nepravda čiji je uzrok vlast nesposobnih

Socijalna nepravda ili kako kaže „nemarnost prema pravednosti“ je prvi i osnovni, razlog dekadencije i slabljenja koji identificira autor. On ističe i dokazuje kako je pravda sastavni dio vjere i šerijatske politike. Ona je uvjet duge i uspješne vlasti. Najbolji vladari su oni koji su pravedni spram svih – i vojske i činovnika i raje/građana. I spram jakih i spram slabih. Ako vlasti i vladari okrenu leđa pravdi očekivati je da ljudi njima okrenu leđa. S njom odmah povezuje i nedovoljnu disciplinu u upravi/državi. Ovakvim stavovima on je na tragu imama Gazalija i drugih učenjaka koji su pisali o ovome. Međutim, on ide korak dalje i nalazi da je uzrok ovome žalosnom stanju u tome „što se državni poslovi ne povjeravaju sposobnim ljudima.“

Dakle, i Kafija jasno uočava i upozorava da pravednost mora biti osnov socijalnih odnosa. Pitanje pravde i nepravde je bilo jedno od ključnih pitanja brojnih mislilaca kroz cijelu ljudsku historiju.¹⁸

Pojednostavljen prikaz Kafijinog stava bi mogao biti izražen u sljedećem grafičkom prikazu:

Slika 2. Šematski prikaz Hasan Kafijeveg viđenja prvog uzroka dekadencije društva

Dakle, i u to vrijeme, kao doduše i danas, do određenih i bitnih pozicija često se stizalo podobnošću a ne sposobnošću. Nepotizam, dodjeljivanje pozicija na osnovu rodbinskih veza, prijateljstava, raznih drugih interesa bilo je skoro pravilo, a ne izuzetak. On uočava da se na odgovorne pozicije postavljaju

¹⁸ Prvu poznatu socijalnu teoriju je napisao i elaborirao Platon (u. 348.) u „Republici“ ili „Državi“, koja je u ranijim izdanjima nosila naslov „O pravdi“ ili „O pravičnosti“. U ovom djelu njegov učitelj Sokrat i on razgovaraju o društvenoj pravdi kao osnovu postojanja države.

nestručni i nesposobni ljudi i na to i direktno i indirektno ukazuje. Tako indirektno upozorava i na mogući kraj takve države i društva te ukazuje na činjenicu da su veliki i poznati Sasanidi propali kao dinastija upravo radi ovog razloga.

Svoje kritičko-analitičke stavove potkrijepljuje stavovima Kur'ana, hadisima, izrekama ashaba i selefa, stavovima islamskih učenjaka, izrekama filozofa, hikajama pa čak i poezijom.

U ovom poglavlju autor navodi dva kur'anska ajeta koja su osnova cijelog poglavlja i njegovih glavnih poruka: „Allah zahtijeva da se *svačije pravo poštuje, dobro čini*, i da se bližnjima udjeljuje, i razvrat i sve što je odvratno i nasilje zabranjuje; da pouku primite, On vas savjetuje.“ (En-Nahl, 90).¹⁹

„Allah vam *zapovijeda da odgovorne službe onima koji su ih dostojni povjeravate* i kada ljudima sudite da pravično sudite. Uistinu je divan Allahov savjet! – A Allah doista sve čuje i vidi.“ (En-Nisa, 58).

Također, navodi pet predaja koje se pripisuju Poslaniku, s.a.v.s.²⁰ te mnoštvo hikaja, izreka od selefa i istaknutih učenjaka, te kazivanja iz drugih dinastija i vladavina. Navodi i stihove imama Šafije i drugih pjesnika-filozofa. Svi navodi su u funkciji jačanja njegove ideje i argumentacije.

Sličan pristup o ovome fenomenu se može naći i kod islamskih učenjaka XX i savremenog stoljeća. Da razmotrimo samo neka od njih. Tako Sejjid Kutb piše:

“Pravda je najvažniji temelj islama; ali ova pravda nije samo tu da služi interesima pojedinca. Pravda treba da bude za individualnu osobu ali također i za cijelo društvo, ukoliko želimo da imamo srednji put; dakle, mi moramo da imamo u našem životu pravdu zastupljenu u svim izgledima i formama.” (prema Kausar, 2005: 121).

Tako bi i danas raskrinkavanje društvenih nepravdi moralo biti jedna od osnovnih karakteristika savremene muslimanske uleme. Sejjid Husejn Nasr o tome jasno kaže:

¹⁹ U navođenju kur'anskih ajeta, autor navodi samo dijelove koji mu služe kao argumentacija. Mi smo naveli cijele ajete a istakli dijelove koje on navodi.

²⁰ Kvanitativno-kvalitativu analizu predaja koje se pripisuju Poslaniku, s.a.v.s., u ovom djelu, uradio je doc.dr.hfz. Kenan-ef. Musić, te objavio u tematskom broju 64. Novog Muallima, 2015. god.

„Ono što danas vidimo u islamskom svijetu počesto je apsurdno. Naime, mnoge vlade islamskih zemalja pod tutorstvom su Zapada, i te vlade, s jedne strane, počesto zagovaraju demokratiju, a s druge strane, krše želje vlastitog naroda ukoliko su te želje u koliziji s interesima Zapada. (...) Samim zapadnjacima ne odgovara istinska demokratija u islamskom svijetu. Oni dobro znaju da zbilja demokratske vlade u islamskom svijetu ne bi interese vlastitog naroda podredile interesima Zapada.“ (Jahanbeglou, 2007: 196,197).

Ulema je zadužena da uvažava socijalno-humanitarnu komponentu islama aktivnih vjernika u izgradnji društva.

Jusuf el-Karadavi o tome kaže: “Kao što se od muslimana traži da ustane protiv društvene nepravde, od njega se također traži da se bori protiv političke nepravde, te svake nepravde, bilo kako da se zove i bilo koje je vrste. Šutnja pred nepravdom i tlačenjem obavezno zaslužuje kaznu za cijeli ummet, kako za one koji čine nasilje, tako i za one koji pred nasiljem šute, kao što Uzvišeni Allah kaže: 'I izbjegavajte ono što će dovesti do smutnje, koja neće pogoditi samo one među vama koji su krivi.' (Kur'an, al-Anfal, 25)“ (El-Karadavi, 2011: 95).

Muslimani se nikada ne smiju pomiriti sa bilo kojim oblikom socijalne nepravde.²¹Ebu Se'id el-Hudri, r.a., prenosi: „Allahov Poslanik, s.a.v.s., je rekao: 'Ko od vas vidi neko ružno djelo, neka ga promijeni svojom rukom, ako to ne mogne, nega to učini svojim jezikom, a ako to ne mogne ona svojim srcem (neka ga prezire)! A to je najslabiji vid imana!'“ (Et-Tirmizi, 1998: 4/39).

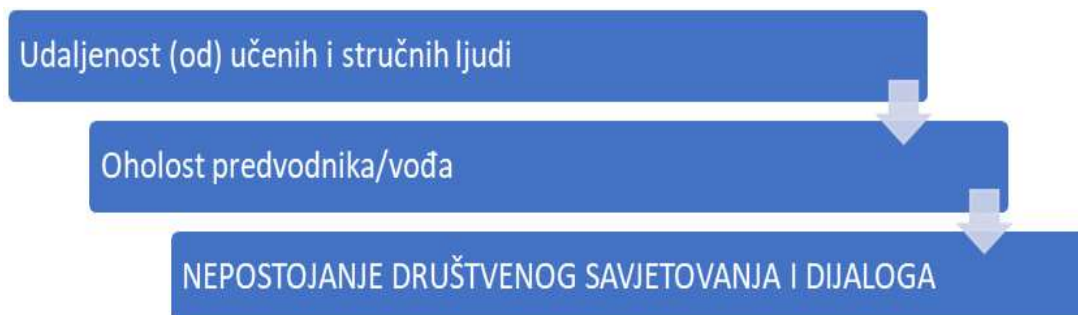
b) Nepostojanje društvenog savjetovanja, konsultovanja i dogovora čiji je uzrok oholost političkih i drugih predvodnika

Drugi razlog za nezadovoljavajuću sliku stanja društva koji autor ističe jeste „...ustežanje od savjeta i mišljenja i proučavanja

²¹ Nažalost, izgleda da je nepravda postala osnovom u međunarodnim relacijama i aspektima i to se toliko više i ne krije:

“Pola veka kasnije, na pitanje Leslija Stala iz CBS televizije, vezano za pola miliona dece koja su umrla zbog kontinuirane vojne blokade Iraka, tadašnja ambasadorka u Ujedinjenim nacijama, Medlin Olbrajt, nije negirala optužbu i priznala je „da je teško bilo doneti tu odluku“. Ali je ona opravdala taj izbor: „Mislimo da je tu cenu vredelo platiti.“ (Bauman, 2009b: 100).

(prilika).“ Odmah identificira i uzrok ovome u vidu oholosti kod predvodnika te njihovo izbjegavanje učenjaka i „pametnih ljudi“. Grafički ovu ideju predstavljamo na sljedeći način:

Slika 3. Šematski prikaz Hasan Kafijevog viđenja drugog uzroka dekadence društva

I u ovom poglavlju autor navodi sličan način argumentacije. Kur'anski ajet koji navodi i koji je moto cijelog poglavlja:

“Samo Allahovom milošću ti si blag prema njima; a da si osoran i grub, razbjegli bi se iz tvoje blizine. Zato im praštaj i moli da im bude oprošteno i *dogovaraj se s njima*. A kada se odlučiš, onda se pouzdaj u Allaha, jer Allah zaista voli one koji se uzdaju u Njega.” (Ali Imran, 159).

Navodi i tri predaje za koje kaže da su hadisi Allahovog Poslanika, s.a.v.s., nekoliko izreka ashaba (h. Omera, r.a., i h. Alije, r.a.), nekoliko israilijata, filozofskih stavova, stihova, te drugih primjerenih izreka kao potkrepljenje za ovo poglavlje.

Na koncu poglavlja autor zaključuje: „Dakle, spomenute lijepe riječi i dobre pouke upućuju, da je izmjena misli i savjetovanje najnužnija potreba i najodabranija vrлина. Zato se pojavio nered u državnim poslovima i nastalo sklizanje i mlitavost (...)“.

Hasan Kafija ukazuje da je dogovor princip koji islam preporučuje na ličnom, porodičnom i društvenom planu. Načelo dogovaranja se spominje u Kur'anu i Sunnetu kao bitna karakteristika vjernika. Princip socijalnog dogovora je propisan Kur'anom i Sunnetom na brojnim mjestima u ovim časnim izvorima islama, i on je jedna od najvećih karakteristika islamskog pogleda na socijalni aspekt, općenito. Uzvišeni Allah kaže:

Za one koji se Gospodaru svome odazivaju, i koji molitvu obavljaju, i koji se o poslovima svojim dogovaraju, a dio od onoga čime smo ih opskrbili udjeljuju. (Kur'an, Aš-Šura, 38).

Štaviše, cijela sura nosi naziv dogovor i socijalno dogovaranje.

Od Abdullaha b. Mes'uda, r.a., se prenosi da je Poslanik, s.a.v.s., kazao: „Ako budete i trojica, izaberite sebi vođu! I neka se dvojica ne sašaptavaju mimo trećeg!“²² (Et-Taberani, 1994: 9/185).

U prvim generacijama muslimana, u pogledu socijalnog principa dogovaranja, vladala je apsolutna sloboda mišljenja i izražavanja.

Nije poznato da je ikada iko od ashaba ili tabi'ina bio osuđen zbog svog mišljenja koje je javno iznio u Vijeću ili bilo gdje drugdje! Naprotiv, svi muslimani su imali pravo na mišljenje i javno ispoljavanje istog na javnom mjestu.²³

Nažalost, vrlo brzo, nakon ove prve dvije generacije muslimana, dolazi do stagniranja ovog socijalnog principa islama, te se javljaju različiti vidovi represije, progona, uskraćivanja prava slobode govora i slično.

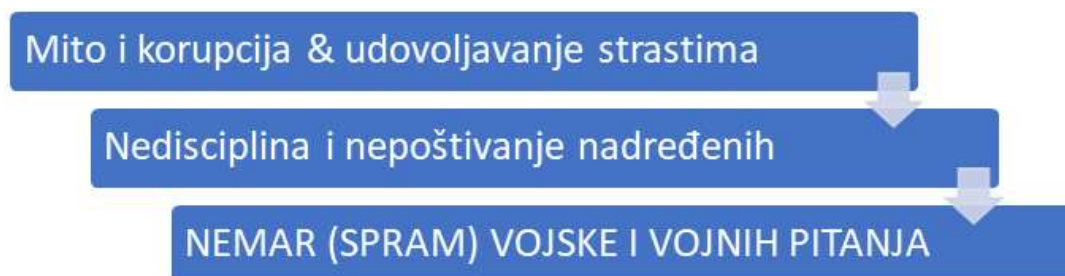
c) Nepostojanje autoriteta, dekadencija i inferiornost spram drugih

Treći uzrok lošeg stanja muslimanskog društva tog vremena Hasan Kafija identificira u devijacijama u pogledu stanja vojske i odbrambene moći. Naime, u to vrijeme i spahijski i janjičarski sistemi su pokazali svoje neefikasne aspekte i nemogućnost adaptiranja novonastalim društvenim i posebno vojnim izazovima. Tehničko-taktička inferiornost i zaostalost, nedovoljna posvećenost – uzrok je nepoštovanje hijerarhije i linije komande kao i preuzetih

²² Ovaj hadis se prenosi i kao mevkuf i kao marfu'a predaja. Bezzar ga bilježi u sljedećem obliku: عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ: «إِذَا كُنْتُمْ ثَلَاثَةً فِي سَفَرٍ فَأَمْرُوا عَلَيْكُمْ» - «Od Omera b. al-Hattaba, r.a., se prenosi da je rekao: “Ako budete trojica na putovanju, izaberite sebi jednoga za vođu. To je vođa kojeg je propisao (i naredio) Allahov Poslanik, s.a.v.s.” (El-Bazzar, 2009: 1/462)

²³ U prilog ovome ide i činjenica o postojanju brojnih ideoloških pravaca, različitih mezhebskih mišljenja i sl. među muslimanima još od najranijeg doba.

obaveza i dužnosti. On ukazuje da je uzrok ovome u tome što nema poštivanja nadređenih.

Slika 4. Šematski prikaz Hasan Kafijinog viđenja trećeg uzroka dekadencije društva

Za navedeno poglavlje autor navodi dva kur'anska ajeta:

„O vjernici, *budite oprezni i nastupajte ili u četama ili odjednom svi.*” (En-Nisa, 71).

U osvrtu na ovaj ajet, autor ističe da on govori o dva aspekta: obavezi brige o adekvatnom naoružanju, te naredbi konstantne budnosti i opreza.

„Uzeti i jedno i drugo je sveta dužnost. Nije dopušteno ne uporiječiti ih u ratu. No, u današnje doba ni jedno ni drugo se ne upotrebljava.“

Također, navodi ajet:

“O Vjerovjesniče, bodri vjernike na borbu! Ako vas bude dvadesetak izdržljivih, pobijedit će dvije stotine; a ako vas bude stotina, pobijedit će hiljadu onih koji ne vjeruju, zato što su oni ljudi koji ne shvaćaju.” (El-Enfal, 65).

Pored navedena tri faktora slabosti i stagnacije, autor također spominje i mito i „povodljivost za ženama“. Mito i korupcija se u djelu spominje samo jedanput, ali je to i više nego dovoljno da se shvati prisutnost navedene socijalnopatološke anomalije u tadašnjima administrativnim tijelima Osmanskog carstva. Korupcija spada u one pojmove kojima je teško odrediti sadržaj, budući da se njezino značenje mijenja u različitom vremenskom, društvenom i političkom kontekstu. Općenito, pod korupcijom se podrazumijeva zloupotreba javne službe ili položaja radi lične koristi, a mitom se smatra ono što je dato u tu svrhu. Nažalost, mito i korupcija su iznimno rasprostranjeni i danas među

muslimanima pa možda čak i mnogo više nego u vrijeme Hasana Kafije. S druge strane, veoma je malo javnih osuda istih pojava od uleme i predvodnika, iako je korupcija još po Aristotelu „izraz kvarenja moralnih vrijednosti društva.“

Moralni pad je, također, tema koja se prožima na više stranica ovog Pruščakovog djela. On govori da je povodjenje za nedozvoljenim strastima u pogledu žena, zajedno sa korupcijom uzrok svakog pada tadašnjeg muslimanskog društva.

Tako je i danas. Porodica i pojedinci u njoj su sve više pod pritiskom i napadom novih formi i izazova koja odvede u: nemoral, izvanbračnu zajednicu, prostituciju, konstantan pad nataliteta, mnoštvo razvoda, rađanje vanbračne djece...

„Mnoge obitelji više ne znaju za kućno druženje, budući da su roditelji i djeca premjestili težište svoga života van, a obitelj smatraju tek još mjestom gdje spavaju. Naravno da je time gotovo onemogućena i uloga odgajanja.“ (Hoffner, 2005: 120).

d) Uzroci pobjede i uspjeha

Posljednje poglavlje ovog djela govori o uzrocima pobjede i Allahove pomoći, te uzrocima propasti.

Hasan Kafija smatra da je osnova svakog uspjeha bogobožnost i pobožnost u vojsci, te „uzoran red“ tj. kvalitetna organizacija i poštivanje iste.

Slika 5. Šematski prikaz Hasan Kafijevog viđenja uzroka uspjeha i pobjede

O tome on kaže: „Dakle, najpreča je dužnost vladaru i ministrima da se brinu za pobožnost i pristojnost, ustrajnost i molitve među vojnicima i da ih odvaćaju od pokvarenosti i neposlušnosti, te od težnje za novotarijama i strastima.“

Autor oštro kritikuje neprimjeren odnos osoba na vlasti spram uglednika i pobožnjaka:

„U naše doba kod većine naroda opaža se i vidi neki stid, prezir, odvratnost i ponižavanje (dobrih ljudi); poglavito se u tome ističe carska svita ...“

Knjigu završava sa nekoliko savjeta u vezi važnosti mira i primirja.

„U Kur'anu stoji: 'Mir je bolji' (od neprijateljstva). Rat je potištenosti i jad, a mir sloboda i veselje.“

„Ovo je kraj knjige, a Bog najbolje znade, šta je pravo. Toliko je dosta onome koji misli svojom glavom, a riječima (mudrim) nema kraja.“ Djelo je završio navedenim riječima te dovom koju je iskazao u stihovima.

Refleksije Safvet-bega Bašagića kao prevodioca djela

Prevodilac na bosanski jezik, naš glasoviti učenjak dr. Safvet-beg Bašagić, je u svome prevodu skrenuo pažnju na nekoliko stvari u vezi ovog važnog djela. On ističe da je prilikom prevođenja ovog traktata imao u posjedu čak četiri njegova rukopisa/prepisa, od kojih je najstariji iz 1604. god. – koji je napisao autorov učenik Hamze b. Ibrahima i to sedam godina nakon pojavljivanja djela. Bašagić ističe da je djelo preveo koliko je više mogao doslovno.

U samom predgovoru, Bašagić ističe ideju o pokretanju šire akcije prevođenja djela naših učenjaka koje su pisali (ili pjevali) na arapskom, perzijskom i turskom jeziku. On napominje da ima više stotina naših autora koji su pisali na orijentalnim jezicima i da je velika šteta da se njihove misli ne prevedu.

Velika je šteta da se i do sada – 101 godinu nakon pojavljivanja prevoda „Usulul-hikema“ nije uradilo mnogo na ovoj njegovoj ideji! Veoma je bitno spomenuti da je i rahmetili Ahmed Smajlović imao sličnu ideju, jer je planirao pokrenuti snažnu prevodilačku djelatnost u to vrijeme, a koje bi rezultiralo prevođenjem svih kapitalnih i klasičnih islamskih djela na bosanski jezik!

Bašagić uviđa kritičku intonaciju i važnost djela u tadašnjem kontekstu pa kaže: „Mjestimice direktno, a mjestimice indirektno upozorava vladara i mjerodavne faktore na neurednost i na posljedice, koje čekaju državu, ako se za vremena ne uredi. Danas je jasno svakome, da su baš pogreške, koje je Ćafija (Kafija p.a.) onda uočio u upravi Turske dovele je na rub propasti. (...) U ovome djelu, osim gradiva za političkog i kulturnog historika, imade dobre pouke za svakakoga, jer su ajeti, hadisi, mudre riječi, stihovi i priče prave iskre islamske književnosti...“

Također, napominje da mu i ovo i slična djela veoma liče na Gazalijino djelo „Savjet vladarima“, ali se ipak Kafijin pristup odlikuje i kritičkim tonom i pristupom. S obzirom da je i Bašagić bio društveno izuzetno angažiran, izgleda nam prirodno da odabire ovo djelo za prevođenje, ali i da iz njega crpi neke od svojih kritika stanja među muslimanima svoga vremena. Ipak, pisanje i prevođenje djela su se dogodile u dvije različite kulturno-historijske i civilizacijske paradigme. Mi sada živimo u nekoj trećoj, a bez ikakve sumnje, ova socijalna kritika izložena u djelu „Usulul-hikem“ je i dalje, nažalost, i više nego aktuelna!

ZAKLJUČAK

Hasan Kafija Pruščak je bio pionir mnogih islamskih znanosti u Bosni i Hercegovini, kako ga naziva profesor Nakičević u svojoj istoimenoj knjizi. Radilo se o glasovitom učenjaku koji je bio prepoznata i priznata ličnost i u vlastitom mjestu (Pruscu), cijeloj Bosni ali i u samom centru tadašnje Osmanske države – Istanbulu. Njegovo cjelokupno obrazovanje i životni put su bili u službi islama i muslimana. Hasan Kafija se ne zadovoljava sa uživanjem u blagodatima koje je imao na svim mjestima gdje se nalazi, nego se interesuje i za opće dobro, kao i stanje islama i muslimana u cijeloj Carevini, te ulaže znatne intelektualne, materijalne ali i fizičke napore na tome putu. Na tom tragu piše nekoliko svojih djela od kojih je svakako najpoznatije njegovo djelo „Usulul-hikem“ u kome ističe jednu veoma sadržajnu i konstruktivnu socijalnu kritiku tadašnjeg doba. Istu je napisao na turskom i arapskom jeziku te lično odnio na tadašnji Dvor ili Portu gdje – nakon iščitavanja istog djela, biva bogato nagrađen za svoj trud i odvažnost.

Autor je u ovome djelu hrabro ukazao na postojanje socijalno-patoloških pojava tadašnjeg društva koje imenuje kao ogromne opasnosti za budućnost muslimana i tadašnje države. Poimenice on identificira: socijalne nepravde, vlasti i pozicije nesposobnih ali podobnih, nepotizam, prijateljske i druge interesne veze, udaljenost od iskrenog savjetovanja i dogovoranja, nestajanje autoriteta, dekadencija, mito i korupcija, moralni sunovrat... Sve su to stvari koje su bile raširene u njegovo doba a koje veoma lahko možemo prepoznati i u našem savremenom dobu i prostoru te smatramo da se njegova kratka „risala“ može itekako iščitavati i danas kao veoma jasna i efikasna, te savremena socijalna kritika. Smatramo da bi bilo potrebno osvjetliti i druge klasične islamske učenjake sa naših prostora u ovome smislu što svakako ostaje kao preporuka za dalja istraživanja ali i podsticaj za dublje i temeljitije ispitivanje savremenosti muslimana, te sposobnosti adekvatnih odgovora na brojne savremene izazove i nedoumice u kojima se nalazimo.

Pogotovo danas, kada se zna da je efikasna, dobronamjerna i konstruktivna kritika kod mnogih muslimana najčešće dočekana „na nož“, a njeni nositelji anatemisani, proglašeni neprijateljima i izopačeni od „mainstreama“ onih u čijim rukama su poluge odlučivanja i vlasti a koji prije svega štite vlastite interese te interese onih koji su ih postavili na te pozicije.

LITERATURA

- Adilović, Zuhdija (2004). *Hasan Kafija Pruščak i njegovo djelo Svjetlost istinske spoznaje o temeljima vjere*, Zenica: Islamska pedagoška akademija
- Alibašić, Ahmed (2005). *Historija Osmanske države*, hrestomatija, Sarajevo: Fakultet islamskih nauka
- Bašagić, Safvet-beg (1919). Prevod djela „Temelji mudrosti o uređenju svijeta“, od Hasana Ćafija Pruščaka, *Glasnik Zemaljskog muzeja*, broj 31, svezak 2, Sarajevo, str. 165–179.
- Bauman, Zygmunt (2009). *Fluidni život*, Novi Sad: Mediterran Publishing
- Fatić, Almir (2019). *Stilistika Kur'ana u djelu Hasana Kafija Pruščaka*, Sarajevo: El-Kalem

- Halilović, Esmir (2019). *Socijalna učenja islama*, Zenica: autorsko izdanje.
- Handžić, Mehmed (1992). *El-Dževheru el-esna fi teradžimi ulemai ve šu'arai Busne*, Kairo: Hedžr
- Hoffner, Joseph (2005). *Kršćanski socijalni nauk*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost & Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve.
- Jahanbeglou, Ramin (2007). *Sayyed Hossein Nasr: Razgovori – U potrazi za svetim*. Sarajevo: Dobra knjiga.
- Karadavi (al-), Jusuf, (2011). *Vjera i politika*. Sarajevo: Bookline.
- Kausar, Zeenath (2005). *Modern Vestern Political Ideologies – An Islamic Critique*. Malezija, Selangor: Prentice Hall.
- Lapidus, Ira M. (2019). *Historija islamskog svijeta*, 1. tom, Sarajevo: Libris
- Ljubović, Amir (1996). *Logička djela Bošnjaka na arapskom jeziku*, Sarajevo: Orientalni institut
- Ljubović, Amir i Nametak, Fehim (1999). *Hasan Kafija Pruščak*. Sarajevo: Sarajevo Publishing.
- Mujić, Munir (2007). *Arapska stilistika u djelu Hasana Kafije Pruščaka*, Sarajevo: Filozofski fakultet
- Nakićević, Omer (1977). *Hasan Kafija Pruščak pionir arapsko – islamskih nauka u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo: Starješinstvo islamske zajednice u SR Bosni i Hercegovini

Internet izvori:

<https://hkp.edu.ba/index.php/o-nama/hasan-kjafija-pruscak>

https://www.academia.edu/38637296/Nizam-ul-Alem_-

[_Temelji mudrosti o ure% C4% 91enju svijeta predgovor Safvet-beg Ba% C5% A1agi% C4% 87a](#)

http://www.ghb.ba/uimages/udoc/Mr_Osman_Lavic_Interview_Oslobodjenje_2015.pdf

*Professional paper***ACTUALITY OF SOCIAL CRITICISM IN HASAN KAFI'S
WORK *USULUL-HIKEM FI NIZAMI AL-ALEM***

Esmir M. Halilović, PhD

Abstract

Hasan Kafi Pruščak is one of the greatest scholars coming from Bosnia and Herzegovina. He was educated in Prusac, Sarajevo and Istanbul. He served in several places as a kadi and muderris. He participated in a few crusades and battles. He wrote 20 works among which the most famous, the most rewritten and the most commented is the work under the title *Usul-ul-hikem fi Nizami Al-alem – Principles of Wisdom for the Order of the World*. Although not being too extensive, the work has been assessed as very valuable – and for it the author received the award personally from the Sultan and the Court at that time. In this critically oriented work – which differentiates it from similar literature produced by Gazali and other earlier scholars, the author presents his observations through which he identifies the main problems of the society and the country at the time in the following forms: social injustice, incompetence of people in high places, nonexistence of social and Islamic agreement and counseling, technical, technological and general backwardness of Muslims in comparison to their enemies (even at that time), corruption and nepotism, the downfall of personal and social morality standards... This work is important to us for several reasons. One of them is that this work can be considered and read in the contemporary context as an excellent social criticism and compared with the present since social deviations emphasized there (present at his time, i.e. 400 years ago!) are present nowadays among Muslims, in addition to other challenges and problems we face.

Keywords: Hasan Kafi Pruščak, reform, power, decadence, society, social criticism, ulema

أ. د. أسمير خليلوفتش ، كلية التربية الإسلامية - جامعة زينيتسا

حادثة النقد الاجتماعي لكتاب أصول الحكم في نظام العالم لحسن كافي الأحصاري

الملخص

حسن كافي الأحصاري هو أحد أكبر العلماء المنتمين إلى البوسنة والهرسك. بدأ تعليمه في أقحصار (قرية بروساتس البوسنية حالياً)، سرايفو وإسطنبول. وبعد ذلك عين قاضياً ومن ثم مدرسا في عدة مناطق. وقد شارك أثناء حياته في عدد من الغزوات والمعارك. ألف هذا العالم عشرين كتاباً، أكثرها شهرةً ونسخاً وتعليقاً هو كتابه المعنون أصول الحكم في نظام العالم، وإن كان هذا الكتاب صغيراً في حجمه، إلا أنه يعتبر مصنفاً نفيساً، مما أهل مؤلفه لاستلام جائزة الديوان والسلطان نفسه.

في هذا الكتاب الذي يحمل بين طياته نبرة انتقادية، ما يجعله مختلفاً عن مؤلفات العلماء السابقين الذين ألفوا في المجال نفسه كالغزالي وغيره، يسجل المؤلف ملاحظاته على حالة المجتمع والدولة ويحدد أهم المشاكل التي كانت تواجه المجتمع آنذاك، والتي تتجسد في غياب العدل بين طبقات المجتمع وعدم أهلية الموظفين للمناصب التي يشغلونها وغياب الحوار الاجتماعي والديني وافتقاد المجتمع للشورى ومن ثم التخلف بوجه عام والتخلف التقني على وجه الخصوص بالمقارنة إلى أعدائهم (لاحظ تخلفهم منذ تلك العصور!) وشيوع الرشوى والمحسوبية وانحياز الأخلاق الفردية والعامة ...

أما بالنسبة لنا فإن هذا الكتاب مهم لعدة أسباب: أحدها أن هذا الكتاب يمكن النظر إليه واستقراءه في سياق في عصرنا الحالي واعتباره نقداً اجتماعياً دقيقاً، ومن ثم يعتبر مادة لعقد مقارنة بين ما ورد فيه وبين حالة المجتمع في الزمن الراهن، استناداً إلى أن ظواهر الانحراف الاجتماعي التي يشير إليها المؤلف (والتي كانت شائعة في عصره، أي قبل أكثر من 400 سنة!) ما زالت مستفحلة بين المسلمين حتى الآن، جنباً إلى جنب مع كل التحديات والقضايا الأخرى التي نواجهها.

الكلمات الأساسية: حسن كافي الأقحصاري، الإصلاح، السلطة، الانحطاط، المجتمع،
النقد الاجتماعي، العلماء .